ÎNTRE *HOMO LEGENS* ŞI *HOMO FICTUS* (NOTE DESPRE CITITORUL PERIOADEI CEAUŞISTE)

CATRINEL POPA[1]
Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti

BETWEEN *HOMO LEGENS* AND *HOMO FICTUS*
(NOTES ABOUT THE READER OF CEAUŞESCU'S ERA)

Abstract

Between june 1970 and december 1971, the Romanian cultural review „România Literară" has published a series of interviews with „common readers" (workers from factories or power stations, engineers, librarians etc.) in order to demonstrate not only that Romanians were well-read people, but also that the communist rulers had reached their aim of creating a New Man, one that could challenge the so-called Homo Universalis of the Renaissance.

Analysed nowadays, these pages show how absurd this *homo legens* invented by communist propaganda actually was. And they also prove how dangerous reading was considered, since the officials were continously searching ways of controlling it and monitoring its practices.

The fake portrait of the Romanian common reader as a sort of champion or hero of the public sphere acquires several distinct significances when related to the political tensions of the '70s (it is the year of V. I Lenin centenary, but also the year preceding the "theses" from July 1971, when Ceauşescu's regime would turn to the Jdanov pattern of the socialist realism). In other words, this was the moment of truth, when all the small liberties granted to the intellectuals in the mid-60's, would prove nothing else but castles of playing cards, maneuvers skillfully dissimulated with the aim of achieving complete power. Even if this yaw of Ceauşescu's dictatorship to an epigonic Stalinism, towards the bridge of the hilarious, did not have consequences similar to those in the 50's, yet the Romanian culture has been once more detoured from its normal evolution.

Keywords: *reading, ideology, totalitarianism, print culture, propaganda, national-communism, interview, writers, Ceauşescu, banned and censored books, mass culture, homo legens, homo fictus, library, reader, oppression, persuasion, fragmentary mentality, dictatorship, editions, publishing houses, memory.*

Cine are curiozitatea să răsfoiască revista *România literară* de la începutul anilor '70 (la scurt timp, aşadar, după „rebrenduirea" *Gazetei literare*), va constata

[1] **Catrinel Popa** este asistent în cadrul Departamentului de Studii Literare al Facultăţii de Litere, Universitatea din Bucureşti. Este doctor în filologie din 2006. Predă cursuri de istoria literaturii române şi de cultură şi civilizaţie românească. Este specializată în literatura română modernă şi contemporană. Volume publicate: *Caietul oranj*, Bucureşti, Cartea Românească, 2002; *Labirintul de oglinzi. Repere pentru o poetică a metatranzitivităţii*, Iaşi, Polirom, 2007 (Premiul pentru debut în eseu „Ioan Petru Culianu"). În prezent este cercetător posdoctoral al Univesităţii Bucureşti, iar acest articol face parte dintr-un proiect mai amplu, intitulat *Memoria cărţii, cărţile memoriei. Repere pentru o arheologie a lecturii în perioada comunistă*, finanţat prin contractul POSDRU/89/1.5/S/62259); e-mail: p_catrinel@yahoo.com

BDD-A2392 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:35 UTC)

că, începând cu numărul 30 din vara lui 1970, revista găzduieşte o serie de „anchete" sau sondaje de opinie, realizate în rândurile cititorilor din „uzine, fabrici, şantiere" (R.L., 30/1970). De ce această alegere? Suntem lămuriţi câteva rânduri mai jos, în *chapeau*-ul care acompaniază primul reportaj: pentru că „aici aflăm acele nuclee de viaţă socială care constituie prototipuri ale lumii viitorului, prefigurarea unui cadru de existenţă, mâine generalizat, zonele incandescente în care construirea socialismului contribuie într-o măsură decisivă la modelarea unei noi conştiinţe umane" (*ibid.*).

Cu alte cuvinte, pluteşte în aer un curent de reideologizare, de înăsprire a controlului politic orientat cu precădere spre viitor (vizând strategiile de formare a „omului nou"), ce va culmina, un an mai târziu, cu „propunerile de măsuri pentru îmbunătăţirea activităţii politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii", propuneri emise de Nicolae Ceauşescu la 6 iulie 1971 şi cunoscute sub numele generic de *tezele* din iulie.

În paginile ce urmează, pornind de la cele aproximativ douăzeci de reportaje presărate în numerele *României literare* pe parcursul a aproximativ doi ani (1970 şi 1971), la început o dată la două săptămâni, apoi ceva mai rar, vom încerca să analizăm modul în care prinde contur portretul „cititorului de tip nou". Cu toată artificialitatea pe care o presupune un asemenea construct, nu este greu să ghicim, mai cu seamă în privinţa atitudinii reporterilor (mulţi dintre ei intelectuali respectabili, ca Dorin Tudoran sau Bujor Nedelcovici), urme a ceea ce Tzvetan Todorov numea undeva „mentalitatea fragmentară" (Todorov 1999: 28), specifică dintotdeauna contextului totalitar. Altfel spus, din perspectiva scriitorilor ce realizează anchetele, colaboratori sau redactori ai revistei, acestea capătă de la un punct încolo – oricât de greu de crezut ar putea să pară, chiar şi pentru ei, probabil – un rol întrucâtva onorabil. În ciuda ambalajului vădit propagandistic la care recurg aproape de fiecare dată, gazetarii par să se autosugestioneze (în cele mai multe cazuri) că fac ceea ce trebuie şi să-şi ia în serios misiunea de promotori ai literaturii noi în rândurile oamenilor muncii. Căci – aşa cum se afirmă răspicat în aceeaşi introducere-program a seriei de anchete (semnată de întreaga redacţie, sub sigla RL), „ne interesează […] să aflăm şi să facem cunoscut cititorilor noştri care este ecoul literaturii române contemporane în mediul făuritorilor de valori materiale, ce opere au reţinut atenţia, ce autori şi ce tendinţe literare întrunesc adeziunea unui public reprezentativ dintr-atâtea puncte de vedere pentru sensibilitatea şi gustul artistic al epocii" (*ibid.*).

Anchetele se desfăşoară, în linii mari, după acelaşi tipic: reporterul pătrunde în incinta fabricii/uzinei/combinatului, se opreşte mai întâi la biblioteca instituţiei (unde îi adresează mai multe întrebări bibliotecarului şi răsfoieşte fişele de lectură ale cititorilor), în unele cazuri intervievează şi câţiva angajaţi întâlniţi în cale (ingineri, muncitori, tehnicieni, funcţionari) cu privire la preferinţele lor în materie de literatură, dă o raită pe la standul de cărţi din fabrică (acolo unde există unul) şi, în încheiere, schiţează eventual un program

BDD-A2392 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:35 UTC)

de „luminare" a clasei muncitoare (familiarizarea acesteia din urmă cu subtilităţile liricii moderne pare cu precădere unul dintre obiectivele cele mai anevoioase).

De prisos să insistăm asupra împrejurării că multe dintre aceste reportaje ne par azi involuntar comice (mai ales că în ierarhia de valori a tuturor – interviatori şi intervievaţi – pare să primeze criteriul cantitativ, întocmai ca în buletinele de ştiri din epocă, în care se vorbea despre succesele înregistrate în atingerea şi depăşirea planurilor anuale sau cincinale). Mai demn de interes ni se pare să stabilim în ce anume constau deosebirile (atâtea câte sunt) dintre acest tip de atitudine şi modul în care erau „implicaţi în procesul de creaţie" cititorii perioadei fundamentaliste a regimului din anii '50 (ne amintim, de exemplu de faimosul număr al ziarului *Scânteia* din 1948, în care oamenii muncii le propuneau scriitorilor liste cu temele de interes pentru noua „literatură") (Selejan 1994: 173)

În cazul rubricii de care ne ocupăm, nu poate să treacă neobservată preocuparea redacţiei pentru preîntâmpinarea oricăror posibile suspiciuni cu privire la autenticitatea materialelor prezentate: „Anchetele publicate în cadrul acestei rubrici sunt întocmite de redactori şi colaboratori ai revistei noastre în spiritul perfectei identităţi cu materialul pus la dispoziţie de factorii responsabili din uzine, cu răspunsurile cititorilor consultaţi, şi pe această cale, redacţia roagă pe cei care pe viitor vor fi solicitaţi în cadrul sondajelor de opinie să vină în întâmpinarea acţiunii noastre, exprimând deschis, principial, limpede, punctele de vedere proprii asupra literaturii de azi" (*ibid*.). E foarte posibil ca lucrurile să fi stat chiar aşa, deşi, atunci când unul dintre „trimişii speciali" ţine să sublinieze că „literatura ideologică […] e foarte căutată, şi nu numai pentru învăţământul politic" (RL, 32/1970), avem serioase motive să-i punem la îndoială onestitatea. În tot cazul, chiar dacă – prin reducere la absurd – acceptăm premisa „perfectei identităţi" cu materialul descoperit la faţa locului, ceea ce ni se pare discutabil e tocmai miza acestui demers gazetăresc: încercarea de a transforma – din nou – lectura (în mod întrucâtva asemănător cu spiritul abuziv al anilor '50) dintr-un act prin excelenţă personal şi intim, într-o întreprindere colectivă (şi colectivistă deopotrivă), în care, scriitor şi cititor, cot la cot, pun umărul la „modelarea unei noi conştiinţe umane". Nu suntem departe de încercarea de resuscitare a cititorului semianalfabetizat şi manipulabil al perioadei staliniste, pe care Evgheni Dobrenko îl numea, referindu-se la situaţia din URSS, „cititor de stat"[2].

În linii mari, aveam de-a face şi la noi, întocmai ca în cultura exportatoare a modelului, cu un cititor construit în concordanţă cu doctrina estetică a realismului socialist – la antipodul „consumatorului de cărţi" al lumii

[2] În volumul intitulat *Making of the State Reader. Social and Aesthetic Contexts of the Reception of Soviet Literature*, Evgheni Dobrenko schiţează practic o istorie a formării cititorului nou în literatura sovietică şi, în acelaşi timp, o istorie a strategiilor folosite de putere în acest scop; modul în care se desfăşura comerţul de carte şi cel în care erau organizate bibliotecile, editurile, şcolile, aveau drept unic scop modelarea cititorului ca „om nou".

BDD-A2392 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:35 UTC)

occidentale[3] – ca o entitate ce nu aşteaptă altceva decât să fie modelată, transformată de lectura impusă, în spiritul principiilor egalitariste ale comunismului. Nu e mai puţin adevărat însă că atât în URSS, cât şi în ţările satelit, proiectul nu a ţinut cont de potenţialul implicit subversiv al lecturii (uneori – paradoxal – chiar şi atunci când este programată şi dirijată). Sociologii lecturii ştiu foarte bine că nu este uşor să faci faţă varietăţii, diversităţii şi dinamismului pe care ea le presupune, ca fenomen pluristratificat şi polimorfic, prin excelenţă. De prisos să amintim că, într-o asemenea grilă, Cititorul Model se pulverizează într-o varietate derutantă de ipostaze actualizate. Rămâne cel mult o figură compozită, prinsă în ţesătura complicată a unei întregi reţele de condiţionări. De aceea niciodată – nici în cel mai constrângător regim totalitar – lectura nu va putea fi subordonată exclusiv controlului ierarhic, de sus în jos. Întotdeauna va rămâne loc pentru funcţiile complementare celei de formare/educare: pentru evaziune, divertisment sau trăire prin procură, în măsura în care orice societate se prezintă, la urma urmelor, ca un mozaic în care coexistă diverse straturi culturale, cu propriile preferinţe, interese, gusturi şi preocupări. Dacă mai suprapunem acestui evantai şi trăsăturile fiecărui cititor în parte, tabloul ce rezultă va fi de o derutantă varietate.

Pe de altă parte, nu e mai puţin adevărat că, în sfera publică din România anilor ’70, constrângerile instituţionale au un cuvânt greu de spus, situaţie complicată în plus de „natura ambiguă în sine a ideologiei care îşi propune definirea unui viitor colectiv fără precizarea unui criteriu absolut de răspuns” (Macrea-Toma 2009: 241-242). Dacă mai adăugăm acestui peisaj „combinaţia între precipitările ciclice, înspre «închidere» şi «deschidere» ale unei epoci vulnerabile de dezgheţ” (*ibid*., 242), şi – de cealaltă parte a baricadei – vanităţile şi laşităţile scriitorilor prinşi la mijloc între presiunea politicului şi dorinţa firească de afirmare – ceea ce rezultă este imaginea unei „revoluţii cu voie de la poliţie”. Nu întâmplător Matei Călinescu vorbea despre „tensiunile psihologice şi morale ale duplicităţii” (Călinescu, Vianu 2005: 155), care, departe de a se restrânge la anii ’50, au acompaniat chiar perioada de relativă liberalizare de la mijlocul anilor ’60. Este vorba, în fond, de un pandant al mentalităţii fragmentare de la Todorov, mentalitate de care ţine şi lectura dublă, şi acrobaţiile demonstrative şi chiar reacţia unei părţi a publicului, dornic să descopere în romanul politic, de pildă, adevăruri-tabu care cu greu s-ar fi putut regăsi în manualele de istorie.[4] Pe scurt, nu încape nici un dubiu că, la începutul anilor ’70,

[3] În legătură cu ambiguitatea conceptului de cultură de masă în ţările comuniste în anii ’60-’70, Stephen Lovell (2000: 69) sesiza, că, pe de o parte, exista o vădită suspiciune a puterii faţă de aşa-numita literatură de consum (considerată periculoasă, potenţial corupătoare etc.), iar pe de altă parte – tendinţa de a impune, pe scară largă, diseminarea valorilor culturii înalte (“the high values of *kul’tura*”).

[4] În acest sens ni se pare semnificativă, din nou, analogia cu ceea ce se întâmpla în URSS. Argumente ne furnizează, printre altele, articolul lui Alexis Berelowitch, *Des romans contre les tabous de l’histoire* (prezent în volumul *A l’Est la mémoire retrrouvée* din 1990), unde tendinţa prozei de a aborda

BDD-A2392 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:35 UTC)

„revizitarea textelor socotite multă vreme tabu nu se putea face oricum, ci presupunea deliberări şi calcule delicate (…) dublate de resuscitarea spiritului critic menit să dea socoteală de validitatea recuperărilor." (Macrea-Toma 2008: 133).

Transpunând toate acestea într-un registru mai puţin ştiinţific, ne putem gândi la viziunea lui Truffaut din secvenţa finală a ecranizării romanului lui Ray Bradbury, *Fahrenheit 451*. Cam tot atât de neobişnuită ni se înfăţişează această lume, în care „fericirea comunistă fără sfârşit" se construieşte la început prin arderea cărţilor, apoi prin recuperarea lor selectivă, pentru ca, în cele din urmă, să se ajungă la resuscitarea demonstrativă a „poporului de statui"[5] (curente, tendinţe şi figuri ale trecutului), în scopuri vădit propagandistice.

Întorcându-ne la anchetele realizate de *România literară*, constatăm în primul rând că perioada de aşa-numită liberalizare de la mijlocul anilor '60 îşi vădeşte câteva efecte demne de luat în consideraţie, puţin sau deloc anticipate de reprezentanţii puterii. Printre ele – sentimentul difuz al indivizilor (în special aparţinând elitelor intelectuale), că nu mai există cale de întoarcere către întunecatul deceniu stalinist, că libertăţile individuale (chiar fragile), o dată câştigate nu mai pot fi luate cu uşurinţă înapoi.

Din reportajul realizat de Bujor Nedelcovici, de pildă, la *Întreprinderea de Electricitate Bucureşti* se vede foarte bine acest lucru. Desigur, impresia de diversitate a opiniilor, dincolo de prestaţia efectivă a cititorilor intervievaţi – unii dintre ei cu adevărat inteligenţi şi „avizaţi" – se datorează în primul rând abilităţii scriitorului (care îşi transformă „subiecţii" în personaje, iar ancheta într-o pagină de proză veritabilă). Poate nu ar fi cu totul exagerat să o socotim – la limită – chiar un soi de polemică mascată la adresa uniformizării pe care o presupune spiritul colectivist şi gregar. Îl ascultăm, de pildă, pe tovarăşul doctor Ciobanu Petre (medicul întreprinderii) emiţând păreri despre *Matei Iliescu*, romanul lui Radu Petrescu, „un roman interesant ca modalitate artistică [prin] interferenţa acţiunii cu gândurile şi amintirile eroului" (RL, 34/1970), sau despre *Bietul Ioanide* al lui G. Călinescu, un roman memorabil „care arată cu exactitate dispariţia de pe scena istoriei a unei clase" (*ibid.*).

Intră în scenă şi tovarăşul Boanţă Pavel, electrician la Serviciul Reclamaţii care mărturiseşte că preferă cărţile de aventuri şi călătorii, piesele lui Baranga, Lovinescu şi Mazilu, în schimb nu prea citeşte poezie: „[poeziile] îmi plac mai puţin, sunt aşa, mai complicate, nu am nici timp…" (*ibid.*). Ghicim o urmă de vinovăţie în replica tovarăşului electrician, care nu şi-a îndeplinit planul de lectură din liricii contemporani...

Tovarăşa bibliotecară – critic, îndrumător, psiholog. O figură recurentă în toate aceste reportaje-anchetă este cea a bibliotecarei. Mai discretă sau mai

teme ocolite de istorici este pusă în legătură cu distrugerea istoriografiei în perioda stalinistă şi cu vigilenţa cenzurii atentă să nu treacă informaţii referitoare la trecut, neconforme cu dogma.

[5] Sintagma îi aparţine Monicăi Lovinescu şi este preluată de Ioana Macrea-Toma în studiul său « La mise en valeur de l'héritage national et le « peuple des statues »: enjeux identitaires à l'époque de libéralisation » (în I. Bot, A. Tudurachi (eds.) 2008: 148-174).

BDD-A2392 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:35 UTC)

agresivă, prezenţa ei ne furnizează îndeajuns de numeroase argumente să aducem în discuţie ceea ce Toma Pavel numea „absurditatea omului nou" (Pavel 2011: 85). Iată, de pildă în ce termeni se desfăşoară dialogul dintre Ovidiu Ştefănescu (reporter) şi tovarăşa Sandu Nadia, bibliotecară la biblioteca uzinelor *Electromagnetica,* „un microspaţiu de mişcare a cărţii" (RL, 32/ 1970):

> [Reporter:] – Înseamnă că fiecare abonat a citit 35 de cărţi anual, pe lună 3 cărţi.
> [Bibliotecara:] – Vă rog să nu menţionaţi aceste două cifre absolute (…). În afară de faptul că biblioteca a funcţionat rău (din cauza îmbolnăvirii mele), avem în uzină un ştand (sic!) de vânzare a cărţii. Din câte cunosc, la acest ştand (sic!) se vând anual peste 50.000 de volume. Deci, în afara bibliotecii se mai citeşte încă o dată (…). Aş vrea să vă informez că multe cărţi circulă de la cititorii abonaţi la cititorii neabonaţi. Aş putea spune că fiecare cititor al uzinei a făcut anual măcar 20 de lecturi (*ibid*.).

Tovarăşa Sandu Nadia se dovedeşte foarte zeloasă în munca de persuasiune pe care o desfăşoară, cumulând şi atribuţii de psihoterapeut, din moment ce consideră că recomandarea unei cărţi se face în funcţie de momentele prin care trece cititorul: „Aceluiaşi cititor îi recomandasem la un moment dat *Fiesta*, de Hemingway, pentru ca la restituirea cărţii să trebuiască să-i recomand *Animale bolnave,* două cărţi complet opuse, în aparenţă" (*ibid*.), iar pe o tânără muncitoare care nu trecuse niciodată prin bibliotecă, până la lichidare o apostrofează: „Ţi-aş fi recomandat cărţi care să-ţi limpezească problemele personale, dacă le ai" (*ibid*.).

O altă tovarăşă bibliotecară, Haită Lenuţa, persoană serioasă, cu experienţă îndelungată în domeniu („Sunt bibliotecară, aici, la *Republica* de 10 ani", îi mărturiseşte şi ea cu mândrie reporterului), recunoaşte că întâmpină dificultăţi când vine vorba de „dirijarea" opţiunilor cititorilor: „Literatura de aventuri este cea mai solicitată. Cititorii se influenţează reciproc. Recomandările de la cititor la cititor au un efect mult mai mare decât cele de la bibliotecar la cititor […]. În cele mai multe cazuri cititorul cere o anumită carte, pe care i-a recomandat-o un coleg sau despre care a auzit vorbindu-se elogios […]. Pe cât ne este cu putinţă încercăm să dirijăm opţiunea cititorilor dispuşi să aibe (sic!) încredere în recomandările noastre." (RL, 30/1970). Replica lui Dorin Tudoran cum că „încrederea cititorului în recomandările făcute de bibliotecar acoperă 80 la sută din raţiunea de a fi a acestei meserii" (*ibid*.) o provoacă pe Haită Lenuţa să contraatace, motivând că ei, bibliotecarii, nu sunt sprijiniţi îndeajuns în demersul lor nici de către tinerii scriitori, nici de către critici. Dacă volumele autorilor de puţină vreme afirmaţi (ca N. Velea, I. Neacşu, D. Ţepeneag, Gabriela Melinescu, Dimov etc.) ar fi însoţite de prefeţe şi fişe biografice substanţiale, altfel ar sta lucrurile, ar avea şi bibliotecarul un sprijin în munca sa de popularizare:

BDD-A2392 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:35 UTC)

> [Bibliotecara]: – Criticii literari sau istoricii literari, care se pierd adeseori în studii stufoase, greu de urmărit pentru marea masă de cititori, n-ar putea întocmi aceste pagini mult mai interesante pentru cititor, decât etalarea, de multe ori în gol, a unor subtilităţi pretenţioase? […]
>
> [Reporter]: – Nici scriitorii literaturii de aventuri, cei români, nu beneficiează de acele note miraculoase pe care le propuneţi, şi totuşi…
>
> [Bibliotecara]: – Veţi crede probabil că am ceva cu „ceilalţi", dar, zău, parcă şi oamenii sunt cu totul altfel.
>
> [Reporter]: – Cum adică?
>
> [Bibliotecara]: – De câte ori am invitat scriitori ca H. Zincă, C. Chiriţă, I. Grecea, N. Tăutu, R. Tudoran, T. Uba, T. Filip la întâlniri cu cititorii, aceşti scriitori au venit cu cea mai mare plăcere şi au răspuns cu vădit interes întrebărilor ce le-au fost adresate. Pe când alţi scriitori invitaţi la noi se arată foarte surprinşi de propunerile noastre, dându-ne să înţelegem că aceste întâlniri sunt total neinteresante. (*ibid*.).

De la „complexul dogmatic" la „complexul recuperator". Se schiţează implicit premisele unui conflict (în interiorul breslei) între scriitorii care preferă turnul de fildeş (manifestând indiferenţă sau chiar dispreţ, faţă de marea masă de cititori, făuritori de valori materiale) şi colegii lor mai sociabili, dispuşi să coboare în mulţime pentru a „lua parte activ şi revoluţionar" la „edificarea viitorului luminos" (chiar şi prin înmulţirea rubricilor completate din fişele de lectură ale reprezentanţilor clasei muncitoare).

Multor actori de pe scena culturală a deceniului şapte, asemenea sugestii trebuie să le fi trezit temeri serioase cu privire la revenirea abuzurilor din primii ani de totalitarism (dovadă că în presa literară a perioadei revin, frecvent, referiri prudente la „complexul dogmatic"[6]).

Era vorba, de fapt, cum avea să se vadă nu peste mult timp, de o nouă orientare ideologică (virajul lui Nicolae Ceauşescu către naţional-comunism), acompaniată de o suită de alte constrângeri şi „complexe". Astfel, cărţile recent reabilitate (şi în unele cazuri chiar autorii lor, dacă mai erau în viaţă) devin simple pretexte pentru consolidarea poziţiilor ideologiei oficiale, într-un context dominat de ceea ce s-ar putea numi „complexul recuperator" (Macrea-Toma 2008: 161). Fervoarea aproape „misionară" (*ibid*.) cu care s-au implicat cei mai mulţi intelectuali în proiectul „revalorificării moştenirii culturale" era justificată, căci dincolo de dimensiunea autolegitimantă, „recuperarea" căpăta, din perspectiva inteligheţiei româneşti, şi o încărcătura afectivă: ea permitea, practic, dincolo de orice, aducerea în actualitate a unor cărţi interzise asupra cărora scriitorii proiectaseră „aspiraţiile lor de libertate şi de autonomie culturală" (*ibid.*). Nu conta prea mult că ediţiile erau de cele mai multe ori trunchiate sau că unele reeditări anunţate (de pildă *Istoria (...)* lui G. Călinescu) întârziau mult peste termenele normale[7]. Esenţial rămânea faptul că era tolerată revizitarea unor opere socotite multă vreme tabu.

---

[6] Tema e abordată, printre alţii, de Nicolae Jianu în articolul *Câte ceva despre „complexul dogmatic"*, apărut în numărul 5/1971 al *României literare*.

[7] În aceeaşi perioadă, într-un articol publicat tot în *România literară*, intitulat *Două cuvinte despre ediţii şi editori* (RL 17/1970), Eugen Simion pune câteva întrebări legitime, cu privire la cât şi cum se (re)edita în epocă. Pentru a doua parte a întrebării (cum editǎm?) criticul constată că

BDD-A2392 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:35 UTC)

De altfel, la o privire grăbită prin fişele de cititor examinate de reporteri, constatăm că apar destul de des numele marilor poeţi şi prozatori interbelici (Arghezi, Blaga, Barbu, Hortensia, Rebreanu, Mateiu Caragiale etc.). Se vorbeşte într-un rând şi de Octavian Goga, nu demult reabilitat: „Este interesant de observat – scrie Ovidiu Ştefănescu în numărul 32/1970 al *României literare*, ca o concluzie a reportajului său (dar fără prea mare legătură cu el!) – că literatura bună se întâlneşte cu chestiunile de ordin politic în mod spontan, ca preocupări coaxate pe fondul lumii. Prin ele omul se reabsoarbe în ansamblul obştesc ca o conştiinţă lucidă, dinam de prefacere a vieţii. Dintre poeţii acestei categorii locul întâi îl ocupă Goga".

Dintre autorii mai apropiaţi de prezent, cititorii bibliotecilor muncitoreşti par să îi prefere pe Zaharia Stancu, Marin Preda, D.R. Popescu, Fănuş Neagu, Eugen Barbu. Apar, deopotrivă, nume consacrate ale literaturii universale (Balzac, Flaubert, Dickens, Hemingway, Dostoievski, Moravia etc.).

Eroi al lecturii socialiste. Iată câteva informaţii demne de interes din fişele menţionate în ancheta lui Dorin Tudoran: „Parcurgând fişa lui SĂLĂJAN MIHAI, inginer, 40 de ani sau a lui TEODORIU NICULAIE, controlor, 53 de ani, ai sentimentul că te afli, prin intermediul acestor radiografii ale lecturii, în faţa unor cititori pasionaţi, cu un gust bine format, cu o rutină a lecturii sistematice. Nu lipsesc nume de autori şi de structuri deosebite: Benoit, Stancu, Eliade, Dickens, Balzac, Barbu, Grillet, Čapek, Preda, Minulescu, Flaubert)" (RL 30/1970). Fişa lui PASCALE SILVIU, lăcătuş, 23 de ani, 7 clase + 3 clase de şcoală profesională, conţinând 70 de nume de referinţă din literatura română şi universală (printre care Radiguet, Moravia, Miller, Poe, Istrati, Teodoreanu, Beligan, Balzac, Dostoievski, Hemingway, Hesse), ar putea atesta şi ea un veritabil erou al lecturii socialiste, dacă n-ar exista suspiciunea de fals:

> [Reporter]: – Nu vi se pare, totuşi, că 70 de autori, reprezentaţi şi numai printr-un singur volum, este cam mult, ţinând seama că omul căruia îi aparţine această fişă munceşte 8 ore pe zi, are 24 de ani şi mai ales că fişa indică numai cărţile citite de la 1 ianuarie 1970 până la 8 iunie?
>
> [Bibliotecara]: – Şi pe mine m-a frapat apetitul acestui cititor. Dumneavoastră s-ar putea să vă pară această fişă […] fictivă. Chiar este, în sensul că, întrebându-l pe tovarăşul PASCALE cum de citeşte atât de repede, mi-a mărturisit că nu toate cărţile îi plac şi ca atare nu le termină decât pe cele care-l atrag cu adevărat (*ibid*.).

Lectura unui asemenea dialog ne proiectează în plin absurd (avem sentimentul că am deschis *Dicţionarul onomastic* al lui Mircea Horia Simionescu), la fel

---

erori flagrante se înregistrează mai ales în reeditarea criticilor (ar exista tendinţa de a da o „imagine cât mai frumoasă şi mai justă" a criticii de ieri, eliminând toate judecăţile care n-au fost confirmate de posteritate. Concepţie falsă, desigur, un critic fiind tot atât de interesant prin ceea ce respinge, ca şi prin ceea ce acceptă, atunci când se înşală sau atunci când părerea sa este admisă de urmaşi. Nici măcar în cazurile flagrante (de pildă cel al lui Iorga), nu avem dreptul să „cenzurăm" post-mortem o astfel de personalitate care nu este mare decât în contradicţiile şi în totalitatea ei.

BDD-A2392 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:35 UTC)

cum următorul fragment din reportajul lui Bujor Nedelcovici, *Noi aprindem în fiecare seară luminile acestui oraş* (RL 34/1970), îndreptăţeşte şi el o disertaţie pe tema absurdităţii „omului nou”:

> [Intervievat]: – Zarifopol P., sunt inginer la Serviciul Tehnic.
> [Reporter]: – Sunteţi rudă cu criticul?
> [Intervievat]: – Parcă aţi vrut să mă întrebaţi ceva?
> [Reporter]: – Da. Ce urmăriţi când citiţi o carte, elementul epic sau…
> [Intervievat]: – Am înţeles. În literatura de azi se caută evenimentul extraordinar care să menţină atenţia cititorului, poate că acesta este gustul publicului. Îmi amintesc de o povestire a lui Poe în care nu se întâmplă nimic, descrie doar o cârciumă. Nu poţi să faci literatură adevărată cu un fapt senzaţional care poate fi doar un suport pentru o carte de bună calitate […]. Aş putea spune că, citind o carte, nu întotdeauna mă interesează ideea, ci acea trambulină care mă proiectează în altă lume […]. Eu poate sunt demodat, publicul savurază romanul poliţist, eu am rămas la Proust (*ibid*.).

În acest caz, surpriza provine nu din jocul cifrelor sau din inadecvarea discursului, ci din simplul fapt că inginerul intervievat se numeşte tocmai Zarifopol P. şi, în plus, evită în mod inexplicabil răspunsul la întrebarea „sunteţi rudă cu criticul?”.

La întreprinderea Unirea din Cluj Napoca, Romulus Barcani descoperă şi el un „fruntaş” al lecturii socialiste, în persoana tânărului navetist Oşan Ion, pe a cărui fişă „titlurile au ajuns la numărul 300” (RL, 9/1971). Autorul spicuieşte câteva dintre aceste titluri: *Morometii* (M. Preda); *Aventurile unui timid* (C. Omescu); *Povestiri de dragoste* (Z. Stancu); *Somnul pământului* (D.R. Popescu); *Cazul doctorului Udrea* (Ben Corlaciu) ş.a.m.d.

Bibliotecarul Karczagi Iosif merită şi el o distincţie, căci, deşi lucrează cu norma de bază în atelier, îşi face timp şi pentru bibliotecă (prestează deci muncă voluntară). Dar, după cum povesteşte, motivele de satisfacţie nu lipsesc: „Se citeşte multă literatură istorică, în special cu privire la cel de-al doilea război mondial. Majoritatea cititorilor sunt tineri. Preferă cărţile de spionaj şi cele despre război, dar citesc şi altele”(*ibid*.).

„*Poezia modernă mă încurcă (...) poate nu o înţeleg”.* Această afirmaţie revine, cu variaţii nesemnificative, aproape de fiecare dată când cititorii sunt întrebaţi dacă manifestă interes pentru poezie sau ce cred despre poeţii afirmaţi recent.

Avem impresia că lipsa de apetenţă a marelui public pentru genul cu pricina riscă să delegitimeze chiar statutul autorilor care îl practică, din moment ce „producţia” lor poetică rămâne fără ecou în rândurile oamenilor muncii. Pe undeva subzistă un gen de nostalgie difuză (în rândurile maselor cititoare, desigur) faţă de poezia propagandistică din anii ’50, pe care o putea înţelege oricine fără prea mari eforturi, iar pe de altă parte se simte panica scriitorilor faţă de posibilitatea readucerii în actualitate a acelui model. Aşa se poate explica, de pildă, zelul de care dă dovadă unul dintre reporteri (Ovidiu Alexandru), decis să-i facă pe muncitori să înţeleagă şi să iubească poezia nouă. După ce se întreabă retoric „cine să le citească acestor muncitori, îndrituiţi la frumos ca şi noi, poezia noastră contemporană, atât de controversată şi gravă şi multidimensională, specifică conştiinţei şi sensibilităţii

BDD-A2392 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:35 UTC)

prezentului românesc" (RL, 36/1970), gazetarul purcede la fapte şi merge prin fabrici şi uzine, înarmat cu texte poetice, pentru a le stimula cititorilor apetitul pentru acest gen. Lui Socrate Vânătoru, inginer la uzinele *Tractorul Braşov* îi citeşte un poem de Caraion (*Timpule*), lui Băbuş Gheorghe (strungar) – *Imnul garoafei* de Ion Alexandru, iar lui Dobre Vasile (controlor tehnic la *Mecanică I – 1 Mai Ploieşti*) – *Rondelul serii de duminică* de Leonid Dimov ş.a.m.d.

Unii îşi bat capul să descopere cauzele acestei inapetenţe (de parcă poezia nu ar fi, în aproape toate culturile, un gen în mai mică măsură accesibil publicului larg!). De pildă bibliotecara Haită Lenuţa consideră că de vină ar fi modul cum e abordată poezia în şcoală şi mai ales felul cum o comentează criticii prin reviste, în cronici pline de subtilităţi pretenţioase.

O altă bibliotecară (Sandu Nadia) inventează o strategie eficientă pentru a-şi stimula cititorii („Unui cititor – mărturiseşte ea – i-am dat simultan Baudelaire şi Marin Sorescu, pentru a-l stimula să opteze. De asemenea, la primirea cărţilor am comentat conţinutul şi am tras concluziile aplicabile în viaţă."(RL, 32/1970)).

Exemplele de acest fel sunt foarte numeroase şi majoritatea conduc către un portret (confecţionat, desigur) al cititorului de la începutul fazei naţional-comunist: un *homo universalis* în toată puterea cuvântului, care în timp ce asamblează utilaje sau montează piuliţe, găseşte resurse să parcurgă zeci şi sute de cărţi. E drept că acest cititor asiduu – uneori chiar împotriva voinţei proprii – are sarcina de a-l (trans)forma, prin ricoşeu, pe autor. Ambii sunt în primul rând făuritori de valori (fie ele materiale sau spirituale) şi ambii trebuie să performeze în cât mai multe domenii de activitate.

De prisos să adăugăm că, într-un asemenea context, lectura îşi pierde tocmai una dintre funcţiile esenţiale – aceea de a ajuta individul să-şi formeze propriile opinii şi opţiuni, iar scriitorul se vede constrâns să renunţe la propria-i libertate de expresie: „Omul contingenţelor este prins în stilul ideaţiei şi artei contemporane întocmai cât şi artistul. În lupta cu spaţiul şi timpul, fizionomia sa şi a poetului sunt foarte asemănătoare."(RL 36/1970).

Concluzii

Aceasta este, desigur, doar una dintre numeroasele faţete ale lecturii din ultimele decenii ale comunismului (ipostaza sa contrafăcută sau confecţionată). Dincolo de fantasma cititorului fruntaş, a existat însă un spectru amplu de funcţii reale ale lecturii (dacă ne gândim doar la practicile clandestine analizate nu demult de Sanda Cordoş[8] într-un articol).

Puterea nu a uitat nicio clipă că, la urma urmelor, orice lectură *adevărată* este subversivă[9] şi de aceea a încercat prin orice mijloace (de la cele opresive, la cele persuasive) să controleze acest teritoriu. Şi într-o foarte mare măsură, a reuşit.

[8] Am în vedere articolul *Clandestine Reading in Communist Romania: A Few Considerations*, apărut în *Transylvania Review*, vol. XIX, no. 2, Summer 2010.

[9] În legătură cu caracterul funciarmente subversiv al lecturii adevărate, Alberto Manguel făcea următorul comentariu: „Orice lectură adevărată este subversivă, împotriva curentului, după cum Alice,

BDD-A2392 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:35 UTC)

În altă ordine de idei, aceste anchete ne ajută să realizăm o radiografie a peisajului dominat de confuzie caracteristic pentru România anilor ’70[10] şi, deopotrivă să reconsiderăm, prin acest filtru, mutaţiile (fie şi infinitezimale), produse la nivelul mentalului colectiv.

BIBLIOGRAFIE

Alexandru, Ovidiu, *O lume poetică*, în *România literară*, nr. 36/1970.
Alexandru, Ovidiu, *Fascinaţia literaturii*, în *România literară*, nr. 38/1970.
Barcani, Romulus, *Cartea şi timpul*, în *România literară*, nr. 9/1971.
Berelowitch, A., 1990, « Des romans contre les tabous de l’histoire », în A. Brossat *et al.* (eds.) 1990: 430-443.
Bot, I., A. Tudurachi (eds.), 2008, *Identité nationale: réalité, histoire, littérature*, Bucureşti, Institutul Cultural Român.
Brossat, A., S.Combe, J. Y.Potel, J. M. Szurek (eds.), 1990, *A l’Est la mémoire retrrouvée*, Paris, Editions la Découverte.
Călinescu, M., I. Vianu, 2005, *Amintiri în dialog. Memorii*, ed. a III-a, Iaşi, Polirom.
Cordoş, S., 2010, “Clandestine Reading in Communist Romania: A Few Considerations”, în *Transylvania Review*, vol. XIX , pp. 65-78.
Cernat, P., 2008, „Dezgheţul, potopul şi îndiguirea – un dosar al inundaţilor din mai 1970”, în *Explorări III*, 2008, pp. 141-162.
Cernat, P., A. Mitchievici, I. Stanomir, 2008, *Explorări în comunismul românesc*, III, Iaşi, Polirom [*Explorări III*].
Dobrenko, E., 1997, *Making of the State Reader. Social and Aesthetic Contexts of the Reception of Soviet Literature*, Standford, California, Standford University Press.
Ilie, R., A. Bodiu, A. Lăcătuş (eds.), 2011, *Literature in Totalitarian Regimes. Confrontation, Autonomy, Survival*, Braşov, Editura Universităţii Transilvania.
Jianu, N., „Câte ceva despre « complexul dogmatic »”, în *România literară*, nr.5/ 1971.
Lovell, S., 2000, *The Russian Reading Revolution. Print Culture in the Soviet and Post-Soviet Eras*, Macmillan Press LTD.
Macrea-Toma, I., 2008, « La mise en valeur de l’héritage national et le *peuple des statues* : enjeux identitaires à l‘époque de libéralisation », în I. Bot, A. Tudurachi (eds.) 2008: 148-174.
Macrea-Toma, I., 2009, *Privilighenţia. Instituţii literare în comunismul românesc*, Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă.
Manguel, A., 2011, *Nouvel éloge de la folie*, Actes Sud/ Leméac.

---

cititoare rezonabilă, are ocazia să constate în ţara de dincolo de oglindă, o ţară a falsificatorilor de sensuri, unde Ducesa afirmă că muştarul este un mineral, iar pisica de Cheshire toarce, numind asta « mârâit » […]. Ca să-i înveţe minte […], un cititor nu trebuie să facă altceva decât să deschidă cărţile.” (A. Manguel 2011: 29-30, trad. n., C.P.)

[10] O imagine plauzibilă a acestui peisaj schiţează Paul Cernat (2008: 141-162): „Pe ansamblu, anul 1970 – centenar al naşterii lui V. I. Lenin… – apare ca un an ambiguu, de trecere, în care «vârful» destinderii […] din România poststalinistă este însoţit de semne alarmante ale unui nou îngheţ: liberalizări timide cum ar fi premiera filmului *Reconstituirea* în regia lui Lucian Pintilie […] sau apariţia primului volum postbelic al lui Constantin Noica (*Rostirea filozofică românească*) au drept revers înfiinţarea Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice « Ştefan Gheorghiu » …” (pp. 149-150).

BDD-A2392 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:35 UTC)

Nedelcovici, B., „Noi aprindem în fiecare seară luminile acestui oraş", în *România literară*, nr. 34/1970.
Pavel, Th., 2011, "Culture and Control. The Legitimacy of Literature and of the Communist Regime in România (1948-1960)", în R. Ilie, A. Bodiu, A. Lăcătuş (eds.) 2011: 83-99.
Selejan, A., 1994, *Literatura în totalitarism (1949-1951)*, Sibiu, Editura Thausib.
Simion, E., „Două cuvinte despre ediţii şi editori", în *România literară*, 17/ 1970.
Ştefănescu, Ov., „Cartea în uzină II", *România literară*, 32/ 1970.
Todorov, Tzv., 1999, *Omul dezrădăcinat*, traducere şi prefaţă de Ion Pop, Iaşi, Institutul European.
Tudoran, D., „Cartea în uzină I", *România literară*, 30/ 1970.

BDD-A2392 © 2012 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:39:35 UTC)